

Docenthandleiding – De razzia van Roermond: Dwangarbeid in nazi-Duitsland

Informatie:

TV: Tijd van wereldoorlogen

KA: Het voeren van twee wereldoorlogen.

Het in praktijk brengen van totalitaire ideologieën nationaalsocialisme.

De Duitse bezetting van Nederland.

Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.

Duur: ca 1 lesuur

Leerdoelen

Na deze les kunnen leerlingen:

- Uitleggen wat de Arbeidsinzet (*Arbeitseinsatz*) was;
- Beschrijven hoe dwangarbeid in de oorlog steeds strenger werd;
- Uitleggen wat een razzia is met een voorbeeld uit Roermond;
- Verklaar waarom razzia's juist in 1944 vaker voorkwamen;
- Twee gevolgen noemen van dwangarbeid voor mannen en gezinnen.

Achtergrondinformatie

In de laatste oorlogsjaren had nazi-Duitsland een steeds groter tekort aan arbeidskrachten. Veel Duitse mannen zaten in het leger, fabrieken werden gebombardeerd en de oorlogseconomie moest blijven draaien. Daarom werden in bezet Europa miljoenen mensen ingezet voor arbeid, vaak onder dwang. In Nederland heette dit de *Arbeidsinzet* (Duits: *Arbeitseinsatz*). Naar schatting werkten honderdduizenden Nederlanders in Duitsland, in veel gevallen gedwongen.

Het beleid werd in de loop van de oorlog steeds strenger. In eerste instantie richtte de bezetter zich op werklozen en specifieke beroepsgroepen. Toen veel mannen probeerden te ontsnappen (onderduiken, niet opdagen, smoesjes), werd in 1943 de plicht verbreed naar een grote leeftijdsgroep. Vanaf 1944, toen de Geallieerden oprukten en de bezetter zijn greep op Nederland voelde verslappen, nam het aantal razzia's toe. Razzia's waren massale acties waarbij mannen collectief werden opgepakt. In Limburg kwamen ook kerkrattia's voor: mannen werden bij het verlaten van de kerk gecontroleerd en meegenomen. Dit had een extra schokeffect: zelfs de kerk bood geen bescherming meer. De razzia in en rond Roermond (Kerst 1944) vond plaats in een periode van frontvorming en onrust. Mannen werden samengedreven (onder andere in de Heilig-Hartkerk) en afgevoerd richting Duitsland.

Antwoordmodel

Wervorm informatieve tijdlijn

Leerlingen leggen in groepjes een informatieve tijdlijn. Deze kan op verschillende manieren worden ingezet:

- Per thema in de juiste volgorde > dus op volgorde van fases, periode, aanpak.
- Zelf verbanden leggen tussen verschillende thema's:

Gelegde combinatie door leerlingen	Wat laat dit zien?	Historische kwaliteit
A1 → A2 → A3 → A4	Inzicht in escalatie van beleid	Chronologisch denken
A3 → B2 → B3	Begrip dat administratie faalt → geweld volgt	Oorzaak-gevolg
A4 → C1 → C2 → C3	Razzia als concrete uitvoering van beleid	Toepassing
B4 → C2	Kerkrazzia's als psychologisch wapen	Contextueel inzicht
E1 → A3 → A4	Arbeidstekort leidt tot strengere dwang	Verklarend denken
E2 → E3 → A4	Militaire druk → angst → razzia's	Historische verklaring
C4 → D1 → D3	Directe gevolgen voor individuen	Empathisch begrip
D4 → E2	Oorlogssituatie vergroot gevaar dwangarbeid	Complexiteit
A4 → "schijnkeuze" (bespreking)	Begrip van onvrijheid	Historisch redeneren

1. Volledig uitgewerkte kaartjes - Informatieve tijdlijn

A. Fases van de Arbeidsinzet (chronologisch)

Kaart A1 - Begin van de Arbeidsinzet (1940-1941)

Aan het begin van de Duitse bezetting werden vooral **werkloze Nederlanders** verplicht om in nazi-Duitsland te gaan werken. Wie weigerde, verloor zijn steun of uitkering. De dwang werd vooral via regels en administratie opgelegd.

Kaart A2 – Uitbreiding naar beroepen (vanaf 1942)

Vanaf 1942 moesten ook **mannen met specifieke beroepen** (bijvoorbeeld in de metaal of techniek) naar Duitsland. Zij hadden vaak al werk in Nederland, maar werden toch aangewezen voor “vergelijkbaar werk”.

Kaart A3 – Algemene Arbeitseinsatz (mei 1943)

In mei 1943 werd de **algemene Arbeitseinsatz** ingevoerd. Alle mannen tussen **18 en 35 jaar** moesten zich melden voor werk in nazi-Duitsland, ongeacht hun persoonlijke situatie.

Kaart A4 – Escalatie: razzia's (1944)

Omdat veel mannen zich bleven onttrekken aan de Arbeidsinzet, ging de Duitse bezetter in 1944 over tot **razzia's**: massale acties waarbij mannen collectief werden opgepakt.

B. Methoden van dwang (toenemende hardheid)

Kaart B1 – Administratieve dwang

De bezetter gebruikte oproepen, formulieren en dreiging met straf of verlies van inkomen om mannen te laten vertrekken.

Kaart B2 – Controles op persoonsbewijzen

Mannen werden gecontroleerd op straat, in bioscopen, op markten en in stadions. Wie binnen de leeftijd viel, kon direct worden opgepakt.

Kaart B3 – Massale razzia's

Hele wijken of gebouwen werden omsingeld. Mannen konden zich niet meer onttrekken, ook niet als ze geen oproep hadden gehad.

Kaart B4 – Kerkrazzia's

Kerken werden na de mis omsingeld. Mannen tussen **16 en 65 jaar** werden meegenomen. Zelfs heilige plekken boden geen bescherming meer.

C. Razzia van Roermond (december 1944)

Kaart C1 – Ontruiming van Roermond

Buitenwijken van Roermond werden ontruimd. Bewoners moesten naar het stadscentrum komen.

Kaart C2 – Verzameling in de Heilig-Hartkerk

Ongeveer **2.700 mannen** meldden zich in de Heilig-Hartkerk. Vluchten of verbergen was levensgevaarlijk.

Kaart C3 – Dreiging met geweld

De Duitse bezetter dreigde: wie zich niet meldde of zich verstopte, kon worden doodgeschoten.

Kaart C4 – Mars naar Duitsland

De mannen begonnen een tocht van ongeveer **40 kilometer**, lopend door kou en sneeuw, met slechts een kleine plunjezak.

D. Dwangarbeid in Duitsland

Kaart D1 – Aankomst in Duitsland

Mannen kwamen terecht in steden als **Wuppertal**, vaak in beschadigde gebouwen zoals scholen.

Kaart D2 – Werkzaamheden

Werk in industrie, fabrieken, landbouw of opruimdiensten. Soms was er weinig werk door bombardementen.

Kaart D3 – Leefomstandigheden

Voedseltekort, kou, slechte hygiëne, verveling en onzekerheid bepaalden het dagelijks leven.

Kaart D4 – Gevaar en onzekerheid

Bombardementen maakten het leven en werk gevaarlijk. Terugkeren naar Nederland was meestal onmogelijk.

E. Context & oorzaken (verklarende kaarten)

Kaart E1 – Arbeidstekort in nazi-Duitsland

Door de oorlog waren veel Duitse mannen aan het front. De industrie had dringend arbeidskrachten nodig.

Kaart E2 – Opmars van de Geallieerden

Vanaf 1944 rukten de Geallieerden op. Duitsland verloor terrein en raakte in het defensief.

Kaart E3 – Angst voor verzet

De bezetter wilde voorkomen dat Nederlandse mannen zich bij de Geallieerden of het verzet aansloten.

Kaart E4 – Limburg als frontgebied

Limburg lag eind 1944 in of nabij de frontlinie. Dit zorgde voor extra hard optreden.

Vraag 1

Leg uit waarom deze volgorde logisch is. Noem in je antwoord: wanneer de dwang begon, hoe deze steeds strenger werd, en waarom razzia's het uiterste middel waren.

Een logisch antwoord beschrijft dat de dwangarbeid in Nederland niet van de ene op de andere dag begon met razzia's, maar geleidelijk werd opgebouwd en steeds dwingender werd.

- Wanneer de dwang begon: In het begin van de bezetting richtte de bezetter zich vooral op mensen zonder werk. Door hen te verplichten in Duitsland te werken (of anders steun te verliezen), werd dwang eerst vooral via regels en administratie uitgevoerd. Dat lijkt minder zichtbaar dan geweld, maar het zet mensen al in een positie waarin ze “moeten kiezen” tussen armoede of vertrekken.
- Hoe het strenger werd: Daarna werd de aanpak strenger: niet alleen werklozen, maar ook mannen met bepaalde beroepen werden aangewezen. Dit vergrootte de groep die moest vertrekken, ook mannen die in Nederland al werk hadden en liever bij hun gezin bleven. Vervolgens kwam in 1943 de algemene Arbeitseinsatz: een grote leeftijdsgroep mannen moest zich melden. Omdat veel mensen zich bleven verzetten (niet opdagen, onderduiken), werkte de administratie alleen niet meer goed genoeg voor de bezetter.
- Waarom razzia's het uiterste middel waren: In 1944, toen Duitsland militair onder druk kwam te staan, werd de bezetter ongeduldiger en harder. Razzia's waren een “laatste stap” omdat ze geen medewerking meer nodig hadden: je kon mannen in één keer massaal oppakken. Het doel was snelheid, controle en angst. In die zin zijn razzia's het uiterste middel: het is dwang zonder papierwerk, zonder gesprek, vaak met directe dreiging van geweld.

Vraag 2

Wat is een razzia?

Een razzia is een plotselinge, grootschalige actie waarbij een bezetter of autoriteit een gebied of gebouw omsingelt en in korte tijd veel mensen tegelijk oppakt. Het gaat niet om één verdachte, maar om een hele groep. In dit venster gaat het specifiek om het oppakken van mannen om ze naar Duitsland te sturen voor arbeid.

Waarom anders dan een gewone arrestatie?

Bij een gewone arrestatie gaat het (in theorie) om een individu dat ergens van verdacht wordt. Een razzia is juist collectief en vaak willekeurig: je wordt opgepakt omdat je bij een bepaalde groep hoort (bijvoorbeeld mannen van een bepaalde leeftijd) en omdat je toevallig op die plek bent. Bovendien is de bedoeling anders: bij een razzia is het doel niet “rechtspraak” maar “mensen verzamelen en afvoeren” — een soort mensenjacht. In oorlogstijd is er vaak weinig tot geen mogelijkheid om je te verdedigen of je onschuld aan te tonen.

Waarom waren kerken een geschikte plek voor razzia's?

Kerken waren handig en effectief omdat:

- Er op vaste momenten veel mensen tegelijk samenkomen (na de mis);
- Mannen in één keer gecontroleerd konden worden;
- Het voor mensen onverwacht en schokkend was: een kerk voelt als een veilige plek;
- De bezetter hiermee liet zien dat niemand beschermd was, wat angst vergrootte;
- De sociale druk hoog was: als je in de kerk bent, zien anderen je; wegblijven kan opvallen.

Nuancering

Voorkom dat dit een discussie wordt over “religie” als oorzaak. Het gaat vooral om kerk als verzamelplek. Vraag door: *“Wat doet het met een gemeenschap als zelfs een kerk geen veilige plek is?”* Dat helpt de link naar angst en controle.

Vraag 3 – Keuzes of geen keuzes?

Gebruik de tijdlijn om uit te leggen: welke keuzes mannen in het begin nog hadden, en waarom die keuzes later steeds verder verdwenen.

In het begin van de oorlog was er soms nog ruimte om aan dwang te ontsnappen, al was dat niet zonder risico. Mensen konden:

- Proberen vrijstelling te krijgen;
- ‘Passend werk’ in Nederland zoeken;

- Smoesjes gebruiken (ziekte, familieomstandigheden);
- Of onderduiken / niet komen opdagen.

Maar naarmate de oorlog vorderde, veranderde dit:

- De bezetter breidde de regels uit naar steeds grotere groepen, waardoor je niet meer “buiten de regels” viel.
- Met de algemene Arbeitseinsatz werd de groep verplichten zo groot dat individuele uitzonderingen minder kans maakten.
- Controles op persoonsbewijzen maakten het lastiger om je vrij te bewegen.
- Razzia's haalden de laatste keuze weg: zelfs als je niet opgeroepen was of dacht veilig te zijn, kon je toch worden opgepakt.
- Dreiging met geweld (zoals “als je je verstoopt, word je doodgeschoten”) maakte dat ‘niet gaan’ vaak niet meer voelde als een echte optie.

Kortom: de “keuze” werd steeds meer een schijnkeuze. Formeel kon iemand zich verzetten, maar de prijs werd zo hoog dat veel mensen noodgedwongen meegingen.

Nuancering

Let op: onderduiken bestond wel degelijk, maar was gevaarlijk en niet voor iedereen mogelijk (gezinsdruk, risico's voor familie, gebrek aan netwerk).

Vraag 4 – Waarom juist eind 1944?

Leg uit waarom de Duitse bezetter juist in de laatste fase van de oorlog zo hard optrad. Gebruik minimaal drie oorzaken.

Een goed antwoord legt uit dat de situatie in 1944 ingrijpend veranderde en dat Duitsland toen zowel meer arbeid nodig had als meer angst had voor controleverlies.

Minimaal drie oorzaken kunnen zijn:

1. **Groter arbeidstekort:** Door jaren oorlog waren er steeds minder arbeiders beschikbaar. Fabrieken moesten blijven produceren, ook voor het leger. Daarom moest de bezetter harder trekken aan arbeidskrachten uit bezette gebieden.
2. **Geallieerde opmars:** Na Normandië (juni 1944) kwamen de Geallieerden steeds dichterbij. Duitsland raakte in het defensief. In zulke omstandigheden grijpt een bezetter vaak harder in om nog snel mensen en middelen te krijgen.
3. **Angst voor verzet / meevechten:** De bezetter wilde voorkomen dat mannen zich bij de bevrijders zouden aansluiten of zouden helpen bij verzet. Mannen oppakken was dus ook een manier om mogelijke tegenstanders weg te halen.
4. **Frontgebied Limburg:** Limburg kwam in of nabij de frontlinie te liggen. Dit maakte de bezetter nerveuzer en agressiever: controle moest sneller en harder worden afgedwongen.

Nuancering

Benadruk: “harder optreden” betekent vaak dat een bezetter minder grip krijgt. Razzia’s zijn effectief op korte termijn, maar vergroten haat en weerstand.

Vraag 5 – Gevolgen

Noem twee gevolgen van de razzia’s: één voor de mannen die werden weggevoerd, en één voor hun families of de samenleving in Limburg.

Gevolg voor mannen:

Mannen kwamen terecht in een onzekere situatie, vaak met voedseltekort, kou, slechte huisvesting en gevaar door bombardementen. Ook als er soms weinig werk was (zoals bij Jo in Wuppertal), bleef de situatie zwaar: verveling, afhankelijkheid, angst en het gevoel opgesloten te zitten. Bovendien was terugkeren vaak onmogelijk door bewaking en oorlogsomstandigheden.

Gevolg voor families/samenleving:

Gezinnen werden ontwricht: vaders, zonen en broers waren weg. Dat betekende minder inkomen, meer zorgdruk voor vrouwen en ouders, en voortdurende angst. In dorpen en steden groeiden spanningen: wie was weggevoerd, wie was ondergedoken, wie werkte wel of niet mee? Dit kon leiden tot wantrouwen en scheuren in de gemeenschap.

Afsluitende vraag

Waarom kun je de razzia van Roermond zien als het uiterste middel van een bezetter die de controle begon te verliezen? Gebruik de tijdlijn en minimaal twee begrippen.

De razzia van Roermond is het uiterste middel omdat het laat zien dat de bezetter niet meer kon vertrouwen op vrijwillige melding of administratieve oproepen. In eerdere fases probeerde de bezetter via regels en oproepen arbeiders te krijgen, maar veel mannen onttrokken zich. Daarom werd de dwang steeds groter: eerst via verplichting en controles, daarna via razzia’s.

In 1944 stond Duitsland bovendien militair onder druk door de opmars van de Geallieerden. De bezetter wilde snel arbeidskrachten verzamelen én voorkomen dat mannen zich bij verzet of bevrijders aansloten. De razzia — massaal, plotseling en met dreiging van geweld — was daarom een manier om in korte tijd controle terug te pakken. Tegelijk laat dit juist zien dat de bezetter controle aan het verliezen was: hoe harder hij moest grijpen, hoe minder “normale” middelen nog werkten. Begrippen die hierbij passen zijn bijvoorbeeld razzia, Arbeitseinsatz en dwangarbeid.